

La transició de les ciutats postsocialistes*

György ENYEDI

*Centre d'Estudis Regionals
Acadèmia Hongaresa de les Ciències*

1. Introducció

Des de 1989 s'han esdevingut canvis fonamentals en el sistema social dels antics països socialistes europeus. Els canvis polítics i econòmics hi han fomentat noves tendències en l'economia i el desenvolupament urbans. Aquest article no té la intenció de discutir la naturalesa dels canvis en el sistema polític, ni descriure la complicada transició des de l'economia planificada a una economia de mercat —la «transitologia» té una àmplia bibliografia. El que intento, és parlar de les tres qüestions següents:

- a) Com de diferent és el sistema urbà de l'Europa centroriental del sistema urbà de l'Europa occidental? Quin ha estat l'impacte a les ciutats de 40 anys de sistema socialista?
- b) Quins són els principals elements de transició pel que fa als processos urbans?
- c) Com poden participar les ciutats postsocialistes en els processos de competició i integració en el conjunt de les ciutats europees?

2. La urbanització en l'Europa centroriental

La meua hipòtesi és que la urbanització socialista —amb més precisió, la urbanització posterior a la II Guerra Mundial a l'Europa centroriental— no és un model específic dins dels processos d'urbanització moderns. Els països de l'Europa socialista van reproduir les formes inicials de la urbanització de l'Europa occidental, tot desenvolupant trets especials en la reproducció de cada etapa, causats per una modernització triganera i pel propi sistema socialista.

Per tal de comprovar aquesta hipòtesi, hem desenvolupat una anàlisi comparativa de les xarxes urbanes dels països de l'Europa centroriental, més Àustria i Baviera. Els mapes estan basats en les dades censals de 1910, 1920, 1930, 1938/40, 1950, 1960, 1970 i 1980, incloent-hi totes les ciutats de més de 50.000 habitants. En aquest article només es reproduïxen els mapes de 1930, 1960 i 1980. Els principals resultats es descriuen tot seguit.

En començar el segle XX, l'àrea central de la urbanització de l'Europa centroriental era formada per Bohèmia, Saxònia i Turíngia, i Silèsia (ara a Polònia, aleshores a Alemanya). Aquesta àrea de l'Europa centroriental era el centre històric de la urbanització des de l'edat mitjana i on havia la ciutat medieval tipus de l'Europa occidental. Aquesta zona es caracteritzava per una xarxa densa de ciutats mitjanes i petites.

Les ciutats grans (amb més d'un milió d'habitants) —Berlín, Budapest, Varsòvia i Viena— eren fora d'aquesta àrea central. Aquestes grans ciutats no havien desenvolupat res més que una pobres xarxa urbana en les seves regions, palesament rurals. Àustria, Baviera i Hongria tenien força semblances en les seves xarxes urbanes: les capitals eren les úniques grans ciutats i la xarxa d'assentaments de cada país tenia una important manca de ciutats secundàries.

A l'Europa sud-oriental, només Bucarest es podia considerar com un centre urbà de mida suficient i sols Romania tenia un «esquelet» de xarxa urbana moderna. A d'altres indrets dels Balcans socialistes, no hi havia cap ciutat mitjana; fins i tot ciutats que eren capitals, com Belgrad o Sofia, no arribaven a aquesta categoria. A països predominantment rurals, les ciutats no eren res més que simples mercats rurals i centres d'administració pública.

Aquesta imatge no va canviar gaire entre la I i la II Guerra Mundial. L'arrencada industrial va iniciar-se lentament als Balcans, tot desenvolupant algunes poques ciutats (vegi's el mapa 1).

En el període posterior a la II Guerra Mundial, hi va haver importants canvis. El nombre de ciutats amb més de 50.000 habitants va créixer el 50% entre 1950 i 1980 a Àustria, Baviera i la República Democràtica Alemanya (RDA). La xarxa urbana austríaca va romandre relativament poc desenvolupada a causa de la grandària excessiva de la capital, així com del medi físic. La urbanització es va caracteritzar per l'expansió de les ciutats petites.

A tots els altres països, la xifra de ciutats amb més de 50.000 habitants es va triplicar, amb l'excepció de Bulgària, on la xifra va créixer sis vegades. A l'antiga Txecoslovàquia, les terres txeques van enregistrar un creixement urbà similar a la RDA i Àustria, mentre Eslovàquia s'assemblava més a l'Europa sud-oriental (per a una anàlisi més detallada, vegi's Enyedi, 1992c).

L'expansió de la xarxa urbana va exhibir un clar moviment NW-SE en els darrers 45 anys. La reconstrucció de la postguerra i la primera onada de la industrialització «socialista» van reforçar les posicions de les ciutats (entenen per això la important ampliació del sistema urbà) va començar en la dècada dels seixanta, i a Eslovàquia i els Balcans, en la dels setanta. A la RDA i a les terres txeques, la xarxa dels grans centres urbans no va canviar gaire.

La població va continuar sent eminentment rural fins 1950: més del 80% a Bulgària i Iugoslàvia, 70% a Romania i Polònia, 60% a Hongria. La xarxa urbana que es va desenvolupar en aquest espai bàsicament rural, durant el període socialista, fou una reproducció de la xarxa urbana de l'espai més desenvolupat de l'Europa central. Fa quaranta anys, Europa sud-oriental era tan rural com qualsevol altre país en desenvolupament, però l'arrencada de la urbanització no va ser la mateixa, ja que no s'hi ha produït l'actual model urbà excessivament polaritzat del Tercer Món.

Les similituds entre la urbanització de l'Europa occidental i la centroriental tenen un significat fonamental. Aquestes similituds expressen les normes generals de la moderna urbanització i la continuïtat de la urbanització europea. Després de la II Guerra Mundial, la semiperifèria europea —el sud, ja sigui el Mediterrani o l'Europa de l'Est— va patir una relativament ràpida industrialització, amb totes les inevitables conseqüències espacials: migració del camp a la ciutat, concentració de la població a les ciutats, suburbanització, etc. Aquest procés de modernització ha disminuït les diferències que existien entre les antigues Europa *rural* i Europa *urbana*. Nosaltres vivim en l'actualitat en un continent urbanitzat, on la tardana urbanització havia deixat les seves empremtes tant al Sud com a l'Est. És una coincidència històrica que la modernització de l'Europa de l'est s'hagi esdevingut dins del sistema socialista. *Crec fermament que les formes modernes de la urbanització europea es van propagar a l'Europa de l'est en els darrers quaranta-cinc anys.*

Tanmateix, la «coincidència històrica» fa que el sistema socialista hagi tingut dos importants efectes en el procés d'urbanització. *El primer* és que perllonga la dicotomia rural-urbana, sobretot en el que fa referència a les condicions de vida. Les infraestructures, que servien principalment per propòsits de producció, van ser construïdes, en la seva majoria, a les ciutats. El desenvolupament de les infraestructures també depenia de la redistribució del pressupost central i, per aquest fet, tenia una posició desavantatjosa en la competència per obtenir recursos governamentals, ja que la ineficient indústria estatal sempre tenia prioritat. *Segon*, el socialisme va canviar el contingut i el funcionament de la societat urbana. En comptes del desenvolupament d'unes classes mitjanes, la proletarització es va difondre arreu. En comptes d'haver-hi decisions autònomes i individuals, les normes designades centralment i controlades estrictament van dominar la vida urbana, incloent-hi el lleure, la cultura i les activitats polítiques. Aquestes dues especificitats «socialistes» van fer difícil la integració dins de la xarxa urbana d'Europa (occidental).

L'exposició de les similituds entre la urbanització de l'Est i de l'Oest té un significat fonamental que ha estat debatut per gran diversitat de persones. D'acord amb les seves opinions, les diferències han estat cabdals; s'han originat per la propietat col·lectiva (principalment estatal) del sòl urbà i les infraestructures, la distribució centralment planificada dels fons per al desenvolupament, i l'existència d'àmplies estratègies que dibuixen les xarxes nacionals dels assentaments dels països socialistes. Per contra, la urbanització capitalista va ser guiada per la competència del mercat, la propietat privada, l'obtenció de beneficis, la presa de decisions en l'àmbit local i la planificació física per a cada ciutat (Szelényi, 1983). Aquesta qüestió encara ara és rellevant, des del punt de vista d'un posterior desenvolupament de les ciutats de l'Europa centroriental.

La meua afirmació sobre les similituds bàsiques del procés d'urbanització origina la qüestió de com això és possible. Els governs socialistes tenien el poder d'intervenir en

el procés d'urbanització i aquests governs tenien, veritablement, idees específiques sobre la urbanització.

He donat en part la resposta, a saber, que el llarg període del procés d'industrialització i de la moderna urbanització han tingut el mateix tipus de conseqüències espacials a tot arreu. Així mateix, hi ha dues altres raons. *Primer*, en els inicis de l'era socialista, la planificació urbana tenia un bon nombre de propòsits ideològics, els quals eren permutats per objectius tecnocràtics amb molt poques excepcions. Evidentment, en un sistema social tan complicat com és una ciutat, els processos no poden ser planificats i guiats en un camí normatiu. Un nou procés sencer no es pot començar arbitràriament. Els planificadors ajusten els objectius de la planificació diverses vegades per contestar els «habituals» processos espontanis d'urbanització. A més, els governs comunistes van prometre que aconseguirien el nivell de l'Oest i, en conseqüència, els planificadors van buscar-hi exemples de planificació territorial, en l'organització i en el desenvolupament tècnic de les ciutats. *Segon*, fins i tot en un sistema totalitari, la urbanització és influenciada per les decisions individuals, en seleccionar una nova localització urbana, en acceptar un nou treball, en buscar un pis nou o escollir educació per als fills. Aquestes seleccions expressen unes certes percepcions de l'espai urbà, que són part de la nostra cultura europea comuna. Aquesta «urbanització individual» refusava els valors dictats per la urbanització «socialista» i intentava continuar amb els tradicionals valors «ciutadans» (per exemple, els ciutadans no acceptaven l'igualitarisme; intentaven demostrar la millora del seu status social tot canviant de residència; utilitzant uns foscos i complicats mecanismes, mantien la segregació social viva).

Per cloure aquest apartat, es pot afirmar que el llarg procés urbà europeu ha continuat a l'antiga Europa socialista en els darrers 45 anys; a més, hi ha unes similituds bàsiques entre les xarxes urbanes de l'Europa oriental i de l'occidental. Aquesta situació és favorable per a una integració urbana i regional de tota Europa. Malgrat això, dues condicions específiques de l'era socialista —unes pobres infraestructures i unes societats urbanes desintegrades i deformades— faran difícil la transició urbana.

3. Aspectes urbans de la transició postsocialista

Després del col·lapse del sistema socialista, hi va haver la ingènua esperança —sobretot a l'Europa central— que la integració a l'Oest seria ràpida i que rebria l'ajuda dels països de la Comunitat Europea (CE). La integració havia de venir de l'acceptació de les normes establertes en la CE. Aquesta esperança es fonamentava en el fet que la CE havia ajudat Grècia i Portugal a integrar-s'hi. El nivell econòmic d'aquests països quan es van adherir a la CE no era pas gaire més elevat que l'actual de Txèquia o Hongria. Però les coses van canviar substancialment per moltes raons durant tres anys. Una de les raons és que, als països postsocialistes, la transició vers la democràcia i l'economia de mercat ha estat lenta, més desigual i més contradictòria que no s'esperava inicialment.

En la segona part d'aquest article, intento caracteritzar els canvis que s'han esdevingut en alguns dels elements del desenvolupament urbà —no tenim prou evidències encara per predir les trajectòries urbanes. Tot seguit se'n descriuen els principals elements.

La diversitat i la desigualtat estan creixent dins del sistema urbà. Això és veritat per a la regió sencera: les diferències històriques entre l'Europa central i l'Europa de l'est han ressorgit clarament als països postsocialistes. La principal diferència rau en la tradició de vida urbana; a la part sud-est de la regió, moltes de les ciutats són producte del darrer parell de dècades i una proporció important de la població són migrants que van perdre els seus hàbits rurals, però que van restar aliens al medi urbà, perquè no hi havia una societat urbana estructurada, ni un mode de vida urbà.

Les desigualtats entre ciutats començaran a ser clares a la llum dels requisits de les inversions estrangeres de les grans companyies. Sobtadament, l'alta qualitat de les infraestructures, els serveis a les empreses i el personal ben qualificat, van començar a ser necessaris per a l'èxit de la ciutat —i hi ha poques ciutats que tinguin aquestes tres característiques. Dins del declivi i de la crisi econòmica, molts pocs llocs són capaços d'atreure inversions estrangeres, localitzar activitats modernes i mostrar una promesa de dinamisme. Aquest procés porta, a més, cap a un desenvolupament regional polaritzat.

Entre 1989 i 1993, el 50% de totes les inversions occidentals dirigides a les ciutats postsocialistes europees, es van localitzar a Hongria. Després d'Hongria, només Txèquia i Polònia són dignes de menció. En aquests tres països, les capitals han estat molt privilegiades: Budapest ha rebut el 56% de les inversions fetes a Hongria, Praga el 52% de les de Txèquia i Varsòvia el 46% de les de Polònia.

El desenvolupament de les relacions transfrontereres ha posat en funcionament les ciutats dins d'un espai econòmic internacional més gran. En el sistema socialista, les ciutats eren unitats aïllades, unides només per les zones d'influència dels seus serveis públics o per l'administració pública. Aquestes zones d'influència eren estrictament dissenyades per les autoritats principals del país. Les autoritats de les ciutats o de les seves institucions no tenien el dret d'iniciar i mantenir relacions transfrontereres —el mateix que succeïa a les empreses i institucions financeres.

Les relacions transfrontereres han donat noves oportunitats al desenvolupament urbà. La localització geogràfica prop de la frontera ha estat un element important per al desenvolupament urbà. Les zones frontereres d'Hongria, Txèquia i Polònia amb Àustria i Alemanya, han començat a desenvolupar-se ràpidament. Aquestes zones frontereres estaven, però, estancades durant la guerra freda. Ara formen una «banana centreuropea», la zona dinàmica dels països postsocialistes: Gdansk, Poznan, Praga, Brno, Bratislava i Budapest. Les relacions transfrontereres són més complicades entre els països postsocialistes. Hi ha moltes tensions polítiques entre els països veïns, que restringeixen les relacions oficials transfrontereres. Per exemple, regions i ciutats d'Eslovàquia i Romania han refusat la participació en l'Euro-regió Tisza-Carpat, impulsada per Hongria, Polònia i Ucraïna. Creuar les fronteres entre Romania i els països postsoviètics és molt difícil: l'espera pot durar uns quants dies, fet que desencoratja els viatges particulars. Aquestes relacions són destorbades per la inestable situació econòmica; per la manca, en alguns països, d'un sistema bancari que funcioni; per un mercat negre que té més vincles que no pas els formals. Malgrat tot això, els negocis privats que es comencen a desenvolupar són extremadament importants per al futur. Les zones frontereres de l'Est són, habitualment, àrees en decadència i aquest nou tipus de comerç internacional de distàncies curtes i de petits empresaris, poden donar un nou dinamisme a aquestes regions pobres. Aquestes relacions transfrontereres també són obertes a les ciutats petites i mitjanes.

L'obertura de les fronteres va donar noves dimensions a la competència entre les ciutats. Primerament, la competència s'esdevenia dins dels territoris nacionals, per aconseguir inversions estatals i per la redistribució del pressupost. En l'actualitat, l'atracció d'inversions estrangeres és la principal tarjeta de presentació —però molt poca gent té idees sobre el màrqueting urbà. D'això, en parlarem en l'apartat 4 d'aquest article.

La formació de l'economia urbana. En el sistema socialista no hi havia economia urbana o local, ja que l'economia era dirigida per l'Estat i planificada centralment. Això vol dir que la gran majoria dels actors econòmics de qualsevol ciutat (l'excepció eren les petites empreses i cooperatives locals) depenien d'una agència governamental llunyana. Els llocs de treball, el creixement o el declivi, depenien de decisions preses fora de la ciutat. No hi havia cooperació, ni cap mena de relació entre els actors econòmics locals (tret de les relacions informals i aleatòries entre els directius), i el desenvolupament de la ciutat era una conseqüència fortuïta de les decisions preses a les oficines governamentals (o, de la mateixa manera, en els trusts industrials o en les grans empreses monopolístiques).

Ara, l'Europa postsocialista està fent els primers passos en la formació de l'economia urbana i les xarxes de negocis locals. Les cambres de comerç locals i molts dels negocis privats constitueixen l'espina dorsal de l'economia urbana, mentre que les empreses estatals, encara en camí de transformació i privatització, representen un paper d'incertesa en la construcció de les relacions econòmiques. Tot el sistema de subcontractació és encara incipient, destorbat pel baix nivell dels serveis a les empreses i l'ètica dels negocis. Els inversors transnacionals juguen un important paper en el desenvolupament de la subcontractació i en la connexió de les economies locals amb xarxes internacionals.

La independència dels governs urbans. Les accions dels governs locals han representat un pas important vers la democràcia política. S'han considerat les diferents legislacions de l'Oest, ja que molts països postsocialistes tenien una experiència molt limitada en aquest aspecte. Després de dècades d'amargues experiències d'una administració pública del tot centralitzada, hi ha un desig generalitzat de descentralització en la presa de decisions per a la independència local. Hi ha una suspicàcia molt forta contra qualsevol mena de govern central i, conseqüentment, hi ha uns processos de desintegració de la xarxa d'assentaments. Per exemple, a Hongria, totes les fusions entre les entitats administratives locals (comunes) van ser dissoltes per la Llei de Govern Local i ara hi ha més comunes que l'any 1949 (el 35% d'aquestes comunes tenen menys de 500 habitants).

Els governs locals poden tenir un gran paper en el desenvolupament de la democràcia. La seva importància actual varia d'un país a un altre. Generalment, l'antiga *nomenklatura* comunista és força activa en els governs locals, fet que no ajuda gaire a la democratització. Txèquia, Polònia i Hongria han pres definitivament un nou rumb polític, mentre que als altres països post-socialistes, les posicions principals dels governs locals i nacionals són a mans de l'antiga *nomenklatura*.

Els governs locals són l'escenari de topades polítiques entre els diferents partits. Els problemes del desenvolupament urbà tenen unes fortes connotacions ideològiques. El caràcter inestable i realment transitori dels governants de les ciutats no ajuda a promoure polítiques urbanes a llarg termini. Fins i tot la paraula «planificació» provoca suspicàcies, pel fet que socialisme i planificació han estat idees estretament interrelacionades.

Malgrat el fort desig d'independència, els governs locals depenen en gran mesura de la redistribució del pressupost central. La major part dels pressupostos locals provenen directament del govern central, a través de diferents mecanismes, ja que les taxes locals tenen molt poca importància. Els governs locals intenten continuar amb els antics mètodes de *lobby* per aconseguir subsidis del govern, mentre que al mateix temps obliden les relacions amb els dèbils grups d'interès locals i les organitzacions de la societat civil.

Els governs locals mostren un dibuix molt diversificat i canviant als països postsocialistes i encara és massa d'hora per poder distingir-n'hi tendències generals. Aquests governs locals són a l'inici d'un aprenentatge de govern democràtic. La planificació i la política urbana és feble, encara que es poden trobar pertot arreu inicis i idees de desenvolupament, després de dècades de submissió. El desenvolupament de projectes regionals o metropolitans que haurien de fonamentar-se en la cooperació dels governs locals tenen dificultats per a implementar-se.

La transformació de la societat urbana. L'estructura de les societats urbanes s'ha diferenciat de les de l'Europa occidental, fins i tot abans de la II Guerra Mundial. Fora de les ciutats txeques i algunes excepcions a d'altres països de l'Europa centroriental, les societats urbanes eren formades per una dèbil classe mitjana, una nombrosa classe baixa (la part més pobre de la petita burgesia al costat dels treballadors) i, especialment a Hongria i Polònia, la petita noblesa. L'élite es concentrava en unes poques ciutats grans, principalment a les capitals. L'élite política, l'aristocràcia, jugava un paper important a l'Europa central; l'élite econòmica era formada, sovint, per estrangers (jueus, alemanys, grecs). A les ciutats que eren el centre de mercat de les àrees rurals, especialment a les terres baixes d'Hongria, Bulgària i Romania, hi havia una important activitat agrària.

En el període socialista, l'homogeneïtzació de la societat fou un objectiu ideològic important. L'antiga elite política i econòmica va desaparèixer, però fou reemplaçada per una de nova, formada en part per la *nomenklatura*, directius de les empreses estatals i funcionaris de rang elevat. Gairebé tothom va convertir-se en un empleat de l'Estat. Malgrat això, tal com avançava la modernització, l'estratificació social esdevenia més diversificada. En alguns dels països socialistes —Hongria, Polònia, Iugoslàvia— es va permetre un petit funcionament de negocis particulars i privats. L'extensa «segona economia» va crear una espècie d'aburgesament en aquests països reformistes. La «segona economia» no era simplement una font addicional d'ingressos, ni una eina per a l'evasió d'impostos. Va ser l'escenari d'algunes decisions autònomes d'economia, de plena responsabilitat individual. La «segona economia», en un Estat central d'economia planificada, va promoure nous tipus de relacions socials que van formar una societat paral·lela.

En el període de transició, els canvis polítics i el restabliment de la propietat privada van promoure canvis en la societat urbana. Primer, hi va haver canvis dins l'élite. Una part de l'élite política socialista havia estat retirada de la política i s'havia incorporat a l'élite econòmica o professional (cultural, tecnocràtica). La nova elite política va sorgir de l'élite professional i cultural. El grup dels empresaris privats està creixent, però molts pocs han ingressat dins l'élite econòmica (on les empreses estatals i els directius bancaris detenen encara posicions importants). La classe mitjana és encara dèbil i alguns grups cauen a les classes baixes. Malgrat això, el nombre de propietaris de béns immobles i posseïdors de capitals s'està expansionant; pel moment, més que la moderna societat ur-

ba occidental, el que s'està restablint és l'estructura anterior a la Segona Guerra Mundial. Les desigualtats socials van augmentant i —a causa de la crisi econòmica general i l'afebliment del sistema de benestar social— l'empobriment i marginalització de la societat urbana s'ha fet molt més visible que abans. A les grans ciutats s'han acumulat els migrants rurals (l'atur és força elevat en diversos districtes rurals) i el migrants il·legals d'Europa de l'est, tot augmentant les persones sense habitatge. Els conflictes urbans són nous, les institucions tècniques de benestar social encara no són del tot desenvolupades i el declivi econòmic general no és pas favorable a les mesures de benestar.

Un dels principals conflictes és el de l'accès a l'habitatge, herència del període socialista. Durant aquesta època, a les ciutats, la majoria dels pisos (si no tots) eren de propietat estatal i eren gestionats pels ajuntaments, la construcció dels habitatges era finançada pel pressupost estatal i els lloguers eren nominals i normalment no cobrien els costos de manteniment. Els pisos es distribuïen per llogar segons els «mèrits» dels demandants: ser membre del partit, les qualificacions professionals i, parcialment, les necessitats socials (ser una família nombrosa). Els habitatges haurien d'haver estat una eina important per a l'homogeneïtzació social, ja que tots els pisos eren similars i els demandants no tenien oportunitat d'escollir la localització residencial. El desenvolupament urbà de l'habitatge era caracteritzat per uns models de blocs de cases enormes, construïts amb elements prefabricats, que deformaven les estructures espacials urbanes i la imatge de les diferents ciutats. Finalment, la manca d'habitatges era un dels principals problemes socials del període socialista.

Actualment, les ciutats postsocialistes tenen un enorme estoc de pisos en propietat (o si més no per administrar), edificats en part abans de la Segona Guerra Mundial i que es van nacionalitzar a partir de 1950; però la majoria dels blocs de pisos s'han edificat en les darreres dècades. El manteniment s'ha negligit durant molt de temps i el deteriorament és força general. Els lloguers no es poden augmentar perquè els salaris reals minven a tot arreu. Els nous governs intenten pagar indemnitzacions als antics propietaris, a qui es van nacionalitzar els béns immobles. No hi ha capital privat per invertir en habitatges, amb l'excepció d'un limitat nombre de condominis luxosos. A molts països, la construcció d'habitatges de propietat pública davalla impetuosament, quan no se'n fan a causa de les dificultats financeres dels ajuntaments, i el pressupost estatal ja no financia més l'habitatge públic. Conseqüentment, no hi ha habitatges socials. El municipi de Budapest va construir 15.000 pisos el 1975, 100 (!) el 1991 i cap el 1993. Els nous pisos són tan cars que la majoria de la població resta fora del mercat immobiliari.

La reconversió dels serveis públics. En el sistema socialista era notori el pobre nivell i la manca de serveis. La noció de «serveis públics» era molt més extensa que en l'economia de mercat, ja que tots els serveis (inclosos el comerç a la menuda i els tallers de reparació) funcionaven a través d'empreses o cooperatives estatals i rebent-ne subsidis.

En un primer moment, empresaris privats han pres possessió de la majoria dels serveis. La privatització de les empreses estatals ha començat pels serveis a les indústries. En general, els serveis han millorat força a moltes ciutats postsocialistes, encara que els serveis poc especialitzats i barats han desaparegut. Actualment s'està presenciant la penetració del sector privat en els serveis públics «clàssics», com és ara l'educació, la sanitat, el transport públic, etc. Però el principal problema rau ara en el feble poder adquisitiu de la població per accedir a aquests serveis.

Certs tipus de serveis són en declivi. Les empreses industrials de l'Estat (principalment a les ciutats petites) prestaven un determinat nombre de serveis a tot el municipi, tant en la construcció d'habitatges com en l'administració de llars d'infants o de centres culturals, així com contribuïen al desenvolupament de les infraestructures. El paternalisme industrial jugava un paper especial en la vida urbana: els directius de les empreses no depenien de les autoritats locals i gaudien d'un cert prestigi per aquests serveis. El sistema polític va intentar posar èmfasi en el paper de les empreses en la socialització política; les activitats socials i polítiques eren organitzades per les empreses i les ciutats es degradaven, tot esdevenint un simple espai de residència. Evidentment, era molt més fàcil controlar aquestes activitats en el lloc de treball que no pas dins dels assentaments.

4. Les ciutats de l'Europa centrorienttal i la competició i integració de les ciutats europees

Durant els darrers anys s'ha desenvolupat un sistema metropolità europeu basat en la integració econòmica europea. L'espina dorsal d'aquest sistema és el principal eix del dinamisme econòmic i de la urbanització de la CE, la ben coneguda «banana». Recentment, les metròpolis del sud d'Europa i d'Escandinàvia estan integrant-se en aquesta àrea central. La transició política ha obert el camí a la integració de les ciutats de l'Europa centrorienttal. Però la integració s'està desenvolupant via competició i les ciutats postsocialistes no estan ben preparades per competir.

En un primer estadi, nosaltres podem esperar que les ciutats més grans (les capitals estatals) intentin unir-se al sistema metropolità. Com a conseqüència del sistema polític centralitzat, aquestes ciutats han concentrat les institucions econòmico-financeres, els sectors de R+D, les infraestructures de comunicacions i un elevat grau de capital humà.

La majoria d'aquestes capitals són suficientment grans per a classificar-les com a metròpolis (vegeu quadre 1). Hi ha dues excepcions: Bratislava i Ljubljana. Bratislava podria formar una conurbació amb Viena i Győr (Hongria). Belgrat i Zagreb tindran presumiblement serioses dificultats durant força temps, a causa de la guerra civil iugoslava. Pel que fa a Bucarest i Sofia, ni les seves infraestructures ni el seu status social i econòmic són satisfactoris per a una competició urbana europea. La distància geogràfica des d'Europa occidental —a causa d'un pobre sistema de comunicació— és un handicap seriós. Aquesta situació pot canviar, òbviament, en el futur. Pel moment, Budapest, Praga i Varsòvia poden tenir una oportunitat per a entrar amb èxit dins de la competició urbana europea. La transició d'Hongria, Polònia i Txèquia vers una democràcia política i una economia de mercat és molt avançada per a què els canvis siguin irreversibles. La sortida de la transició dels altres països postsocialistes és més incerta.

Budapest, Praga i Varsòvia tenen tres camps per a competir. El primer és relacionar-se amb l'àrea central europea. Les regles de la competició són dures per a les metròpolis de fora de la CE; a curt termini, l'aïllacionisme de la CE és creixent. El segon és l'Europa central i oriental, per arrapar-se als papers de centres subregionals o de funcions d'entrada cap als altres països postsocialistes. El tercer camp és subregional, que cobreix una porció una porció de l'Europa centrorienttal com la conca dels Carpats o Silèsia o qualsevol altra regió històrica.

La competició té condicionants interns i externs. Pel que fa als condicionants interns, Budapest té un cert avantatge respecte a les altres dues ciutats. Les infraestructures de comunicacions i turisme, així com els negocis de serveis, estan més desenvolupats que a Praga o Varsòvia. Budapest ha atret un nombre considerable d'empreses multinacionals i companyies d'assegurances, i, abans que tot, ha tingut èxit, fins ara, per atreure inversions estrangeres. Entre 1989 i 1992, el 30% de *totes* les inversions provinents d'Europa occidental a *tots* els països postsocialistes han anat a parar a Budapest. Malgrat això, les infraestructures són menys desenvolupades que a les ciutats occidentals i la qualitat dels serveis no és l'adequada. Budapest és més gran i té una imatge metropolitana més forta que les altres dues ciutats competidores.

Un altre element important és la societat urbana. Quan s'analitza la competitivitat metropolitana, es para molta atenció en els aspectes econòmics i tècnics, mentre que sovint s'obliden els socials. Crec que en el cas de les ciutats postsocialistes, la seva competitivitat dependrà en gran mesura de l'aptitud mental (cultural, de comportament) de la població. Generalment, hi ha un bon nivell d'educació en aquestes ciutats, però hi ha gent prou entrenada per a dirigir adequadament les noves infraestructures i les modernes institucions? Podran els ciutadans d'aquestes ciutats acceptar uns valors metropolitans com una vida intel·lectual intercultural, amb la presència d'immigrants i homes de negocis estrangers? Estan preparats per a fer funcionar la seva ciutat (per exemple, els serveis públics, la vida cultural, etc.) d'una forma similar a les altres metròpolis europees occidentals?

Pel que fa als condicionants externs, podem citar la localització geogràfica i el rerapaís nacional de les ciutats. Totes tres metròpolis estan localitzades prop dels seus veïns occidentals. Potser Varsòvia té la localització més avantatjosa, a mig camí entre Alemanya i l'espai econòmic postsoviètic (Polònia té fronteres amb cinc repúbliques postsoviètiques, amb bona relació vers el Bàltic). Dins els estàndards europeus, Polònia és un país gran, amb 36 milions d'habitants. Praga té la localització més occidental, cosa que és avantatjosa per a una més fàcil integració, però que dificulta la competició per ser un centre subregional important, ja que és massa a prop de poderosos competidors. El territori txec i la seva població són petits. Budapest també té un territori nacional petit i la mateixa població que Txèquia. La capital hongaresa té una gran zona potencial d'influència en l'Europa sud-oriental.

Hi ha quatre possibles opcions per a la futura integració en la xarxa metropolitana europea. La primera opció és unir-se a la xarxa urbana europea tirant pel camí més curt. En el cas de Budapest, això significa Viena. La proximitat d'aquestes dues ciutats i els seus lligams tradicionals en l'àmbit de l'antic Imperi Austro-hongarès pot ajudar a la seva cooperació. Viena és el soci poderós, però Budapest és una ciutat molt dinàmica i pot exercir —si més no, parcialment— les funcions de porta dels capitals occidentals vers l'Europa oriental i sud-oriental que té Viena. Ambdues ciutats són capitals de petits països, amb una xarxa urbana desenvolupada modestament. Pot succeir que després de la integració d'Àustria dins la CE, Viena es tombi més cap a l'Oest i s'esforci per unir-se a l'àrea central europea, negligint les relacions amb l'Est. Per a Praga i Varsòvia, el centre metropolità més proper és Berlín, així que la competència els serà més dura que no a Budapest. De moment, aquesta primera opció s'està implementant.

La segona opció és desenvolupar la xarxa urbana de Centreuropa i no unir-se necessàriament amb l'àrea central de l'Europa occidental. En aquest escenari, Berlín es converti-

ria en una ciutat global (com ara Londres i París) i desenvoluparia una «segona banana» en la seva zona d'influència. Aquesta opció suposa potenciar una forta cohesió entre les ciutats centreuropees, que, de moment, és feble, ja que fins i tot les comunicacions estan pobrament desenvolupades.

La tercera i quarta opcions expressen fracassos en la integració a occident. La tercera opció és que les capitals centreuropees romanguin al marge occidental de l'Europa oriental, tot tornant a desenvolupar funcions transfrontereres vers l'Europa sud-oriental. En aquest escenari, la depressió econòmica i l'aïllament de la CE seran molt llargs. La inestabilitat i les incerteses econòmiques poden desbarbar el desenvolupament d'importants funcions internacionals a les tres capitals centreuropees. Aquestes capitals poden esperar un gran nombre d'immigrants i refugiats provinents d'Europa oriental. La quarta opció és que Budapest, Praga i Varsòvia restin com centres dels seus països, que el seu desenvolupament es nodreixi de recursos nacionals i que no es generin funcions internacionals importants.

Mirem les dues opcions més optimistes. Crec que les capitals centreuropees poden desenvolupar funcions d'entrada vers l'Europa oriental i sud-oriental. Hi ha un munt d'experiències en aquestes ciutats de relacions amb les repúbliques postsoviètiques i els Balcans. És possible integrar-se a l'Europa occidental sense relacions amb l'Est, però és impossible esdevenir un centre subregional sense funcions d'entrada. A Budapest i Varsòvia, les polítiques urbanes reconeixen aquesta situació. A Budapest hi ha un nombre de centres de preparació (Universitat Centreuropea, Centre de Direcció Empresarial Internacional, Escola de Banquers Internacional de Budapest per a Estudis Avançats, Centre d'Europa Central per a Estudis Ambientals) que intenten educar joves experts en els Balcans i Europa oriental. Varsòvia i Budapest estan buscant funcions culturals i econòmiques per a efectuar a escala internacional. Praga ha traçat les seves funcions culturals i ha negligit excessivament les econòmiques amb els països de l'antiga COMECON. Praga espera una integració més ràpida amb l'Oest, tot disminuint les seves relacions amb l'Est, però aquesta actitud qüestionaria la possibilitat de desenvolupar funcions que la converteixin en un centre subregional.

Quadre 1
Població de les capitals d'Europa central i sud-oriental

Ciutat	Població (000) 1970	Població (000) 1990-1991	Densitat h/km ² 1990-1991	% sobre la població del país 1990-1991
Belgrad	1.204	1.602	497	15,1
Berlín	3.206	3.439	3.868	4,3
Bratislava	306	444	1.208	8,4
Bucarest	1.596	2.319	1.274	10,0
Budapest	1.945	2.018	3.843	19,5
Ljubljana	258	276	358	14,0
Praga	1.080	1.215	2.450	11,7
Sofia	984	1.221	931	13,6
Varsòvia	1.309	1.653	3.340	4,3
Viena	1.615	1.591	3.835	19,5
Zagreb	734	931	544	19,5

Aquestes opcions poden ser formades més pels grans trets de les transformacions geopolítiques d'Europa que no pas per polítiques urbanes locals. La formació d'una única xarxa urbana europea pot ser un llarg i contradictori procés.

Bibliografia

- BBERÉNYI, I. (1994) «Transformation of the urban structure of Budapest», *Geo Journal*, vol. 32, n° 4, pp. 403-415
- BLANCHARD, O. *et al* (1991) *Reform in Eastern Europe*, Cambridge, MIT
- BÖRÖCZ, J. (1989) «Mapping the class structures of state socialism in East-Central Europe», *Research in Social Stratification and Mobility*, vol. 8, pp. 279-309
- DEMKO, G.J. i REGULSKA, J. (1987) «Socialism and its impact on urban processes and the city», *Urban Geography*, vol. 8, pp. 289-293
- ENYEDI, G. (1978) *Kelet-Közép Európa gazdasági földrajza*, Budapest, KJK (Geografia econòmica d'Europa centroriental)
- ENYEDI, G. (1989) «Településpolitikák Kelet-Közép Európában», *Társadalmi Szemle*, vol. 44, n° 10, pp. 10-31 (Polítiques d'assentaments en l'Europa centroriental)
- ENYEDI, G. (1990) «Specific urbanization in East Central Europe», *Geoforum*, n° 21, pp. 163-172
- ENYEDI, G., editor (1992a) *Social Transition and Urban Restructuring in Central Europe*, Budapest, European Science Foundation
- ENYEDI, G. (1992b) «Turning points of urbanization in East Central Europe», a A. Kertész i Z. Kovács, editors, *New Perspectives in Hungarian Geography*, Budapest, Akadémiai Kiadó, pp. 105-113
- ENYEDI, G. (1992c) «Urbanisation in East Central Europe: Social Processes and Societal Responses in the State Socialist System», *Urban Studies*, vol. 29, n° 6, pp. 869-880
- ENYEDI, G. (1994) «Budapest and the European Metropolitan Integration», *Geo Journal*, vol. 32, n° 4, pp. 399-403
- ENYEDI, G. i SZIRMAI, V. (1992) *Budapest - A Central European Capital*, Londres, Belhaven.
- FRIEDRICH, J. (1985) *Stadtenwicklugen in West - und Osteuropa*, Berlin, Walter de Gruyter
- GUTKIND, E.A. (1972) *Urban Development in East Central Europe: Poland, Czechoslovakia and Hungary*, Nova York, Free Press
- HEGEDŰS, J. i TOSICS, I. (1994) «Privatisation and rehabilitation in the Budapest Inner Districts», *Housing Studies*, vol. 9, n° 1, pp. 39-54
- ILLNER, M. (1992) «Municipalities and industrial paternalism in a "real socialist" society», a P. Dostal *et al.*, editors *Changing Territorial Administration in Czechoslovakia*, Amsterdam, Instituut voor Sociale Geografie.
- KEATING, M. (1991) *Comparative Urban Politics*, Algershot, Edward Elgar
- KORNAT, J. (1993) *A szocialista rendszer. Kritikai politikai gazdaságtan*, Budapest, HGV Kiadó (El sistema socialista. Economía política crítica)
- KORNAI, J. (1990) *The Road to a Free Economy. Shifting from a Socialist System: the Example of Hungary*, Budapest, HGV Kiadó
- MUSIL, J. (1980) *Urbanisation in Socialist Countries*, White Plains, M. S. Sharpe

- MUSIL, J. (1991) *Prague in Central Europe*, Amsterdam, Centrum voor Grootstedelijk Onderzoek
- SÁRFALVI, B., editor (1975) *Urbanization in Europe*, Budapest, Akadémiai Kiadó
- SZELÉNYI, I. (1983) *Urban Inequalities under State Socialism*, Oxford, Oxford University Press
- TURNER, B., HEGEDÜS, J. i TOSICS, I., editors (1992) *The Reform of Housing in Eastern Europe and the Soviet Union*, Londres, Routledge
- VAN DEN BERG, L. et al (1982) *Urban Europe: A Study of Growth and Decline*, Oxford, Pergamon

* Article traduït de l'anglès per Enric Mendizàbal i Riera, amb la col·laboració d'Enric Bertran i González.

Mapa 1
La xarxa urbana centreeuropea el 1930

- 1 50.000-99.999 habitants
- 2 100.000-499.999 habitants
- 3 500.000-1.000.000 habitants
- 4 Més d'1 milió d'habitants

Mapa 2
La xarxa urbana centroerupea el 1960

- 1 50.000-99.999 habitants
- 2 100.000-499.999 habitants
- 3 500.000-1.000.000 habitants
- 4 Més d'1 milió d'habitants

Mapa 3
La xarxa urbana centreuropea el 1980

- 1 50.000-99.999 habitants
- 2 100.000-499.999 habitants
- 3 500.000-1.000.000 habitants
- 4 Més d'1 milió d'habitants